

Nicola Kristin Karcher en Anders G. Kjølseth (eds), *Movements and Ideas of the Extreme Right in Europe. Positions and Continuities*. (Frankfurt a.M.: Lang, 2012), 252 p., ISBN 978-3-631-60136-5 [Zivilisationen & Geschichte, 21]

Wat verstaan we onder 'extreemrechts'? In de wetenschappelijke discussie, maar ook in de media, de politiek en het publieke debat raakt men er niet over uitgepraat. Het is een containerbegrip geworden dat zowat van alles omvat: 'fascisme', 'neofascisme', 'rechts extremisme', 'rechts radicalisme', 'racisme', enz. Neutraal is het geenszins: het wordt gebruikt om er vooral de *ander* mee te diskwalificeren. Bestaat er dan geen consensus om minstens een aantal basiskenmerken vast te leggen? Zijn er *algemene* kenmerken die toepasbaar zouden zijn op *concrete* verschijnselen? Een bekende poging is die van de Britse onderzoeker Roger Griffin die een 'generische' definitie van fascisme voorstelde: fascisme als 'palingenetisch ultranationalisme', een radicaal nationalisme dat de permanente wedergeboorte van de natie voorspiegelt. Dit was een 'generische' benadering en dus alomvattend. Alle fascistische bewegingen, zowel voor als na de Tweede Wereldoorlog, zouden dit soort denken met elkaar gemeen hebben. Maar niet iedereen is het daarmee eens. Men zou ook juist kunnen argumenteren dat de particuliere verschillen (tussen landen, in een verschillende tijd) juist zo groot zijn dat het bijna onmogelijk is om een grootste algemene deler te vinden. Sinds jaar en dag is het een discussie zonder maat of einde.

Het onderwerp 'extreemrechts' heeft een stroom aan studies opgeleverd die allemaal steevast beginnen met een poging om de onderlinge samenhang vast te leggen en vervolgens moeten vaststellen dat er een te grote verscheidenheid bestaat. Dat leidt vaak tot bundels met aparte deelstudies die weinig op elkaar aansluiten. Dit neemt niet weg dat die verschillende case studies op zichzelf bijzonder waardevol en interessant kunnen zijn. Een voorbeeld daarvan is de bundel *Movements and Ideas of the Extreme Right in Europe* die door een groep van merendeels jonge onderzoekers werd samengesteld. Bijna alle auteurs werken aan Duitse of Noorse onderzoekinstellingen. Hun bijdragen werden eerder gepresenteerd op een conferentie uit 2009 aan de Humboldt Universiteit van Berlijn. De verschillende hoofdstukken zijn chronologisch opgezet, maar van een samenvattend geheel is er geen sprake. Zo had men bijvoorbeeld langer kunnen blijven stilstaan bij een aantal centrale vragen. Het probleem van historische continuïteit of discontinuïteit: in hoeverre leefden fascistische ideeën van de jaren 1930 en 1940 verder in naoorlogs extreemrechts? Of in hoeverre kan er van een echt transnationaal fenomeen worden gesproken? Deze en andere kwesties worden te weinig gethematiseerd of als onderwerp voor discussie naar voren geschoven.

Een eerste bijdrage gaat over het belang van de *Körperkult*, de cultus rond het lichaam en de populariteit van sportverenigingen in Duitsland, voor het ontstaan

van een *völkische* en totalitaire beweging in de 20ste eeuw (Kerstin Bornholdt)? Vervolgens zijn er twee bijdragen over de rol van kleine pressiegroepen bij de opkomst van het nationaalsocialisme. Eén over de kleine en radicale *Deutschvölkische Freiheitspartei* in de Weimarrepubliek (Stefanie Schrader) en één over de *Stahlhelm*, een organisatie van veteranen na de Eerste Wereldoorlog (Alessandro Salvador). Een andere bijdrage gaat over de manier waarop de vroege nationaalsocialistische beweging de arbeidersklasse aan zich probeert te binden (Anders G. Kjøstvedt). Ook hier zien we weer hoe moeilijk het is om rechts-radicalen bewegingen onder één noemer te plaatsen. Te groot zijn vaak de verschillen (organisatorisch of programmatorisch) tussen ogenschijnlijk vergelijkbare bewegingen. En binnen een partij of groepering vallen vaak ook al grote interne tegenstrijdigheden op, zoals bij voorbeeld de poging van de NSDAP in de jaren 1920 om nationalisme met socialisme te verbinden.

De Europese dimensie van het fascisme komt aan bod in bijdragen over Sir Oswald Mosley in Groot-Brittannië (Matthew Worley) en over de contacten tussen de Noorse *Nasjonal Samling* en Berlijn tijdens de oorlog (Nicola Karcher). In beide gevallen komt naar voor hoe moeilijk het was om tot een echte fascistische internationale te komen, zelfs tussen op het eerste gezicht bevriende partijen. Twee artikelen behandelen de overgang naar de naoorlogse periode. Een bijdrage gaat over Johann von Leers, academicus en NSDAP-ideoloog (Martin Finkenberger). Na de oorlog vluchtte hij naar Argentinië om vervolgens in Egypte te belanden. Onder Nasser maakte hij zich sterk voor de verspreiding van antisemitische en antizionistische propaganda. Uit ideologische overwegingen bekeerde hij zich tot de islam. Een soortgelijk parcours is dat van de Italiaanse intellectueel Julius Evola (Elisabetta Cassina Wolff). Vooral het idiosyncratische karakter van zijn denken en de manier waarop dat de breuk van 1945 overleefde, maken van Evola een bijzonder interessant studieobject. Ten slotte zijn er drie bijdragen over post-fascisme en extreemrechts in Duitsland; een stuk over extreemrechtse partijen sinds 1949 (Gideon Botsch), een bijdrage over neo-paganisme en hekserijen (Felix Wiedemann), en een artikel over de (van revanchisme beschuldigde) *Bund der Vertriebenen* (Astrid Sverresdotter Dypvik). De bundel presenteert stuk voor stuk leesbare en informatieve bijdragen. Nog beter ware het geweest indien ze een meer coherent geheel hadden gevormd en tot een echt debat over de centrale vragen hadden uitgenodigd.

Georgi Verbeeck (Universiteit Maastricht / KU Leuven)